

Simon Smith (ed.): Local Communities and Post-Communist Transformation. Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovakia

Rysavy, Dan

Veröffentlichungsversion / Published Version

Rezension / review

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Rysavy, D. (2005). Simon Smith (ed.): Local Communities and Post-Communist Transformation. Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovakia. *Sociologický časopis / Czech Sociological Review*, 41(1), 181-184. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-55323>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Deposit-Lizenz (Keine Weiterverbreitung - keine Bearbeitung) zur Verfügung gestellt. Gewährt wird ein nicht exklusives, nicht übertragbares, persönliches und beschränktes Recht auf Nutzung dieses Dokuments. Dieses Dokument ist ausschließlich für den persönlichen, nicht-kommerziellen Gebrauch bestimmt. Auf sämtlichen Kopien dieses Dokuments müssen alle Urheberrechtshinweise und sonstigen Hinweise auf gesetzlichen Schutz beibehalten werden. Sie dürfen dieses Dokument nicht in irgendeiner Weise abändern, noch dürfen Sie dieses Dokument für öffentliche oder kommerzielle Zwecke vervielfältigen, öffentlich ausstellen, aufführen, vertreiben oder anderweitig nutzen.

Mit der Verwendung dieses Dokuments erkennen Sie die Nutzungsbedingungen an.

Terms of use:

This document is made available under Deposit Licence (No Redistribution - no modifications). We grant a non-exclusive, non-transferable, individual and limited right to using this document. This document is solely intended for your personal, non-commercial use. All of the copies of this documents must retain all copyright information and other information regarding legal protection. You are not allowed to alter this document in any way, to copy it for public or commercial purposes, to exhibit the document in public, to perform, distribute or otherwise use the document in public.

By using this particular document, you accept the above-stated conditions of use.

tí, státem, podniky, vědou jako centry jednotlivých subpolitik.

Beckova dnes již klasická práce o rizikové společnosti, jejíž české vydání právě spatřilo světlo světa, je z hlediska politického významu rizik, jako stále přítomného fenoménu moderního světa, velmi aktuální a užitečnou četbou nejen pro sociální vědce.

Oleg Suša

Simon Smith (ed.): *Local Communities and Post-Communist Transformation. Czechoslovakia, the Czech Republic and Slovakia*

Londýn, New York, RoutledgeCurzon 2003, 272 s.

Recenzovaný sborník je třetím titulem edice ruských a východoevropských studií nakladatelství RoutledgeCurzon, kterou zaštiťuje the British Association for Slavonic and East European Studies.

Úvodní text Simona Smithe „Transformation as modernisation“ vnímám jako svého druhu představení české a slovenské sociologie osmdesátých a devadesátých let zahraničnímu čtenáři. Z předlistopadové éry autor nepřibližuje marxistický hlavní proud, ale izolované „ostrůvky pozitivní deviance“. Jinými slovy sociology, kteří se zabývali spíše marginálními sociální jevy, jimž nebyl cizí sociologický aktivismus, problémový přístup a metodologické inovace. Smith připomíná, čím čeští a slovenští sociologové přispěli k teorii modernizace, když nejprve formulovali kritiku důrazu na extenzivní ekonomický rozvoj, pojmenovali demodernizační tendence komunistického režimu a posléze postkomunistickou transformaci uchopili jako návrat k přerušenému či deformovanému procesu sociální a kulturní modernizace.

Martin Myant nazval svoji studii „Civil society and political parties in the Czech Republic“. V polovině devadesátých let byl však pro další vývoj politického systému v České republice klíčový spor „buď občanská společ-

nost anebo politické strany“ ztělesněný dvěma hlavními protagonisty – Václavem Havlem a Václavem Klausem. Podle Myanta tento konflikt zcela pominul politické důsledky privatizace, na níž premiér Klaus budoval silnou pozici ODS a své vlády. Naopak prezident Havel se stal součástí snah bránících dominanci politických stran v politice a poukazujících na potřebu vybudování komplexního rámce institucí kontroly a decentralizace moci. K úspěchům těchto iniciativ, i když opožděným, patří spuštění práce Senátu a vytvoření regionální samosprávy. Dalším místem reprezentace zájmů se stala obnovená tripartita, pod větší kontrolu se posléze dostala i pokračující privatizace.

Zdá se, že se tím vytvořil institucionální rámec pro mnohavrstevnou občanskou společnost, prostor pro decentralizaci vlády a reprezentaci různorodých zájmů. Leč občanská společnost v tomto smyslu postrádala širší podporu veřejnosti. Větší zájem naopak získaly koncepce zdůrazňující neformální aktivity mimo sféru politických stran a dalších institutů reprezentace (Děkujeme, odejděte! atp.). Otázkou pro další zkoumání podle autora zůstává, zda jde o dočasný jev, v kterém se odrazila specifická situace po volbách 1998 charakterizovaná opoziční smlouvou mezi ČSSD a ODS, nebo zda obnovení „nestraničské“ politické aktivity zůstane trvalejším rysem českého politického života.

Výrazněji a reálněji se v intelektuálních kruzích velkoměst koncipovaná „nepolitická politika“ uplatnila v prostředí malých měst a vesnic. Dokládá to nejobsáhlejší studie „Civic Forum and Public Against Violence“, kterou do sborníku přispěl opět jeho editor Simon Smith. Začíná formulací hypotéz o pozitivním či negativním potenciálu OF a VPN. Pokud se jim dařilo přesvědčivě převyprávět kolektivní zkušenost komunit, mohly získat podporu pro budování institucí lokální demokracie a dospět až k obnovení sociálního a kulturního kapitálu. Jako možné negativní scénáře označuje Smith situace, v kterých by kolektivní jednání inspirované OF a VPN využily parciální zájmové skupiny nebo by je

odmítlo konzervativní sociální prostředí. Nechtěně by také mohlo dojít k dezorganizaci života lokální komunity. Výsledek podle Smithe záleží na tom, nakolik místní fóra fungovala jako sítě sociálních hnutí.

Hlavní část Smithova textu je věnována vývoji, kterým prošla Verejnost proti nasiliu v obci a okrese Humenné, a dále případovým studiím osudů Občanského fóra v šesti českých obcích. Zájem autora se přitom soustředil na vyústění aktivit těchto hnutí v obnovené místní samosprávě. Ani velká personální výměna místních elit nemusela zabránit kontinuitě neformálního způsobu vládnutí tam, kde se nedostávalo občanského potenciálu. V závěrečné konfrontaci různých modelů přechodu od autoritativní vlády k demokracii se Smith spíše přiklání k těm, které nepovažují roli sociálních hnutí pouze za přechodnou. Trvalejší vliv studovaných hnutí spatřuje ve formování nevládních, často svépomocných organizací na lokální úrovni, jakési realizaci jejich pozitivního potenciálu. Často se naplnily spíše negativní scénáře, což ale pouze zvyšuje důležitost pozornosti věnované pozitivním příkladům.

Stručnou studii „The development of the environmental non-governmental movement in Slovakia“ pro sborník připravil Mikuláš Huba. Vyprávění příběhu Slovenského zväzu ochrancov prírody a krajiny se dobře rozbíhá, ale posléze jakoby ztrácí dech tam, kde se Huba rozepisuje o aktivitách SZOPK po jeho ústupu z politiky. Nakonec v rychlosti zmiňuje, že se organizace takřka rozpadla, nemá už bývalý vliv a popularitu. Vazba studie k tématu knihy (local communities) není zřetelná. Jde o popisný text bez širšího teoretického kontextu. Přitom zavedené spojení „ostrůvky pozitivní deviance“ by si zasloužilo zaazení do širší teorie sociální změny. Ta by možná poskytla oporu pro méně nostalgický pohled na zašlou slávu jednoho centra slovenské opozice.

Monika Čambálíková v textu „Dual identity and/or ‚bread and butter‘“ prezentuje výsledky šetření ve dvou elektrotechnických podnicích (v jednom případě opakovaném

z odstupem pěti let), která byla součástí mezinárodního výzkumného projektu „Kvalita pracovního života v elektrotechnickém průmyslu“. Nejzajímavějším zjištěním je posun od duální deviance k duální identitě, tj. od situace, v níž se dělníci neidentifikují ani s obory, ani s managementem podniku, k situaci, v níž se ztotožňují s oběma stranami.

Autorka považuje popis vývoje slovenské ekonomiky v daném období za nutný kontextuální a explanační rámec, ale při interpretaci výsledků šetření jej prakticky nepoužívá. Čtenář tak nenachází odpovědi na otázky, které ho nad textem napadají. Například: Čím to je, že při obecně rostoucí nezaměstnanosti nerostou obavy dotázaných, ale naopak spokojenost s jistotou práce? Snad je to tím, že se firmy nacházejí v oblastech s nižší nezaměstnaností, neboť ta je, jak autorka uvádí, významně regionálně diferencovaná (viz i následující text Kroupy a Mansfeldové). Čtenáři je však utajen nejen region, v kterém vybrané firmy působí, ale dokonce i jejich velikost či počet zaměstnanců. Nedožví se, kolik zaměstnanců výzkumníci zpovídali, zda šlo o výběrový soubor nebo vyčerpávající šetření. V souvislosti s celou knihou je na místě otázka, v jakém smyslu lze ony dobře utajené zaměstnance považovat za „lokální komunity“.

Také práce Aleše Kroupy a Zdenky Mansfeldové „The democratisation of industrial relations in the Czech Republic – work organisation and employee representation“ vznikla v souvislosti s výše zmíněným mezinárodním projektem. Podobně jako u předchozí studie i v tomto případě chybí vazba na téma celého sborníku. Kroupa a Mansfeldová navíc ani neodkazují na primární literaturu z celého výzkumu (jak to činí Čambálíková), která by mohla být zajímavým zdrojem informací. Pravděpodobně však nikoli pro čtenáře, kteří vzali do rukou recenzovanou práci pro její název, ale spíše pro ty, které zajímá řízení lidských zdrojů, postoje zaměstnanců průmyslových podniků atp. Nechce se věřit, že by další autoři nezkoumali podobná témata. Kroupa a Mansfeldová je ne-

zmiňují. Stežší pak mohou v zobecnění jít nad srovnání dvou firem v jednom časovém stříhu (rok 2000), resp. jedné z firem v rozmezí pěti let (1995, 2000).

Název studie Zdenky Vajdové „Local community transformation“ dává tušit, že v recenzovaném sborníku má své oprávněné místo. Lokální komunity tu představují obyvatelé (především) vesnic a malých měst, a to nikoliv jako souhrn jednotlivců, ale jako skupiny osob provázaných (formálními či neformálními) sociálními sítěmi. Odpovídají tomu teoretické koncepty, o které se studie opírá, ať už to je Eliasovo rozlišení etablovaných a outsiderů či sociální kapitál (R. Putnam). Autorka v textu vychází z řady výzkumů místní demokracie a lokální politické kultury, na kterých se většinou sama podílela. Opakovaná šetření ve vybraných lokalitách jí umožňují ilustrovat změny postojů obyvatel k místní politice i ke svému postavení v obci. Širší komentář by si zasloužila jedna zásadní změna. S prvními řádnými obecními volbami skončila revoluční doba, která byla pro své specifické rysy „často určující pro budoucí vývoj konkrétních komunit“ (s. 143n). Dnes se k ní badatelé vrací s pomocí vzpomínek přímých účastníků. Jak lze teoreticky uchopit a propojit toto mimořádné období s časem pravidelně odměřovaným komunálními volbami? Je sociální dědictví, které jakoby mávnutím kouzelného proutku proměnilo mimo dění stojičho a do soukromí obráceného inženýra v lídra místního Občanského fóra (s. 146), tím sociálním kapitálem, jež indikujeme otázkami typu „Žádají od vás někdy lidé pomoc?“ (s. 155). V čem lze spatřovat dopady oněch určujících rysů období bezprostředně po listopadu 1989?

S příspěvkem nejmladšího člena týmu, Martina Šlosiarika, „Civic potential as a differentiating factor in the development of local communities“ se mohl česko-slovenský čtenář seznámit v druhém čísle slovenské Sociologie z roku 2000. Zatímco text v Sociologii se věnoval zejména teoretickým východiskům diplomové práce, studie ve sborníku přináší i stručné výsledky z šetření ve dvou

středoslovenských vesnicích. Ač jsou tyto obce strukturálně podobné (co do demografických ukazatelů, vzdělanostní úrovně obyvatel, etnického a náboženského složení atd.), liší se ve schopnosti realizovat projekty zlepšující kvalitu života v dané lokalitě. Šlosiarik předpokládá, že tyto rozdíly lze vysvětlit různými úrovněmi občanského potenciálu zkoumaných obcí. Pojem občanský potenciál dekomponuje do šesti dimenzí (potenciál lokálního demokraticismu, vědomostní, akční, sdružovací a informační potenciál a hodnotové zázemí) a přibližuje jejich operacionalizaci. Na tomto takřka učebnicovém postupu se jistě podepisuje fakt, že studie vychází z diplomové práce. Každopádně ze srovnání s ostatními autory sborníku vychází Šlosiarik jako dobře pojmově zakotvený výzkumník, jehož práce mohou inspirovat k následování.

V recenzované studii zůstal autor na úrovni srovnání zkoumaných lokalit co do zastoupení občanského potenciálu. K vysvětlení zjištěných rozdílů a jejich spojení s kvalitou života v obcích by mohlo napomoci kauzální modelování. I o této možnosti autor ví, jak to dokládá text v Sociologii. Kriticky lze poznamenat snad tolik, že by anglosaský čtenář nemusel pochopit či přijmout autorův výklad týkající se dimenze hodnotového zázemí, konkrétně spojení komunitarianismu s lhostejností, nevšímavostí a apatií.

Imrich Vašečka připravil pro sborník přehledně strukturovanou studii „Group strategies for facing social threats“. Jako jediný z autorů hned v úvodu explicitně definuje „lokální komunitu“. Ve výzkumu ji chápe jako teritoriálně odlišenou samosprávnou sociální skupinu, v níž mj. její členové vytvářejí síť vzájemných sociálních vztahů, sdílejí pouto k místu, ve kterém žijí, a přináležitosti k lokální komunitě připsují význam a smysl (s. 184). Vašečka na poměrně malém prostoru plasticky přibližuje čtyři zkoumané obce, sociální (tj. významně) hrozby, jimž komunity čelí, a to, jak k těmto hrozbám přistupují představitelé samospráv. Dvě větší obce ohrožuje masová nezaměstnanost, tíživěji je

však často hodnoceno soužití majoritního obyvatelstva a početné významné romské populace. Dvě menší obce se potýkají s demografickými problémy a plánovanou stavbou přehrady v jejich blízkosti. Dotazníkové šetření z poloviny devadesátých let přibližuje názory obyvatel na problémy komunit a budoucího vývoje a také poodkrývá možné zdroje kolektivního jednání (komunitní potenciál).

Autorovi studie můžeme vytknout, že nedává najevo, jakým způsobem pracuje s literaturou, kterou uvádí v seznamu. V textu samém čtenář narazí toliko na dva autory. Vypovídá-li studie i o svém autorovi, pak především o vnímavém badateli, který ani neprozradil, v jakém časovém rozsahu pobýval „v terénu“. U popisu dotazníkového šetření chybí zmínka o tom, zda výběrové soubory zahrnovaly i odpovídající podíly Romů. Z výsledků se zdá, že tomu tak nebylo. Pokud výzkumný soubor pouze kopíroval faktické vyloučení Romů ze zkoumaných obcí, měl by to autor dát najevo.

Nesnadné čtení připravil na závěr sborníku jeho editor. V textu „Narrativising social transformation“ se přinejmenším stejným dílem věnuje transformaci a její sociologické reflexi. Smithovo čtení české a slovenské sociologické produkce je specifické. Domáčího čtenáře překvapí, jakým způsobem spojuje koncepty, jejichž uživatelé se v české kotlině vůči sobě spíše vymezují. Nejmarkantnější je to vidět na dvojici pojmů modernizace – narrativizace. Kdo u nás přijme za své teze jako „modernizace je... na vyšší úrovni abstrakce teleologický koncept...“ (s. 207) či „modernizace je normativní diskurs“ (s. 208)? Za zamýšlení stojí úplný závěr textu. Citujme raději doslova: „Contradictions between these discourses are often more apparent than real, a matter of misunderstanding or mistranslation rather than incompatibility. By facilitating a dialogue between ‘discursive universes’ sociological studies of local communities, such as those presented in this volume, can themselves contribute towards the establishment of a modern democratic civil society“ (s. 216).

Co řekne Smithův text o české a slovenské sociologii cizinci? Snad jej inspiruje k tomu, aby se po některém z citovaných autorů poohlédl. V nejednom případě jde o autory, jimž je ke škodě, že se jejich práce vzhledem k jazykové bariéře nedostala do širší sociologické diskuse. Můžeme doufat, že nepůjde o službu medvědí.

Dan Ryšavý

Ján Sopóci: *Zájmové skupiny v slovenskej politike v deväťdesiatych rokoch*

Bratislava, Veda 2002, 190 s.

Kniha Jána Sopóciho je nepochybně významným příspěvkem k diskusi o významu a podobě zájmových skupin na Slovensku v prvním desetiletí posttotalitního vývoje. Autor ve své analýze navazuje na dřívější výzkumy jiných sociálních vědců (Bütora, Čambáliková, Malová aj.), pokouší se o jejich originální syntézu a nabízí čtenáři poměrně cestlivý pohled na podobu a roli zájmových skupin v slovenském kontextu, to vše na pozadí převratných politických, ekonomických a sociálních transformačních změn.

Kniha se skládá ze dvou relativně nezávislých částí. První část se snaží vymezit základní teoretická východiska sociálněvědního zkoumání problematiky zájmových skupin v politickém životě společnosti. Autor postupně předkládá teoretickou analýzu pro dané téma klíčových sociálních jevů a institucí: moci a vlivu, zájmů, politických stran, zájmových skupin a sociálních hnutí. Zvláštní pozornost pak věnuje problému klasifikace zájmových skupin a dynamice jejich působení v demokratickém politickém systému. Nato čtenáře stručně seznamuje se zavedeným vymezením korporativistického, neokorporativistického (státního, sociálního) a pluralistického modelu zprostředkování zájmů. V této souvislosti se na teoretické rovině věnuje také problému korupce a klientelismu.

Druhá (empirická) část je již věnovaná sociálněvědní analýze vývoje a činnosti zá-